

С. РИСТЕСКИ

ПОЛОЖБАТА НА ДЕБАРЦА ПО ЗАМИНУВАЊЕТО НА ПРВАТА МАКЕДОНСКО-КОСОВСКА БРИГАДА

Конечно по капитулацијата на фашистичка Италија цела Дебарца (територијата од Пресек до Ботун) на патот Кичево — Охрид стана слободна територија. Составен дел на слободната територија на Дебарца чинеше и територијата на Копачијата, односно селата од Пресек до Подвис.

Едно време, односно наизменично во текот на септември и октомври, слободната територија составена претежно од 22 селски населби (територијата на Дебарца), 6 селски населби (на територијата на Копачка), ја чинеа и двата слободни града Дебар и Кичево.

Слободниот творечки живот и работа во траење од три месеци дојде до полн израз и одговорност на сите фактори и механизми што придонесоа да се почувствува слободата, македонската државност, да се наголеми вербата во среќната утрешна-слободна татковина. Без искуство за изградба на државност, односно за создавање на нов систем на политичко-економски односи, но исполнети со голема решеност и желба да се оживотворат програмските начела на Револуцијата, уште од првиот ден се направија максимални напори за обезбедување на еден континуиран и организиран општествено-политички живот на слободната територија.

Органите на Народната власт — Селските народно ослободителни одбори, Општинските НО и Околинскиот НО и организационо и програмски во работата целосно се конституираа и хоризонтално и вертикално меѓусебно ги усогласија односите, обврските и правата. За нивното организационо живеење и вршење на дејности за потребите на граѓаните во прилична мера им помогнаа директивите — напатствијата од раководството на Втората оперативна зона и раководните луѓе на ЦК на КПМ и Главниот штаб на НОВ и ПОМ што престојуваша на слободната територија.

За снабдување на граѓаните и воените единици, социјалните проблеми (збринување на социјално загрозените фамилии и фа-

милиите чии хранители беа во партизанските единици), за обработката на земјата, а посебно на оние фамилии кои немаа работоспособна рака или се работоспособни во НОВ, — органите на Народната власт, Младинската организација и другите општествено-политички организации сторија сè на слободната територија да се почувствуваат како носители на општествено-политичкиот живот и одговорни за обезбедување на еден континуиран живот во една организирана територијална политичка заедница.

Организирањето, односно отворањето на првите основни училишта на мајчин јазик, претставува крупен настан како за населението на слободната територија така и за другите краишта на Македонија во правец на понатамошно мобилизирање и вклучување и на оние сили кои искажуваша извесна доза на резервисаност во крајниот исход на нашата Револуција, односно во оживотворувањето на нејзините програмски начела. Македонецот за првпат во својата историја можеше да се почувствува во оваа прилика посебно горд и слободен. За првпат се оствари природното право на македонскиот човек да зборува и да пишува на својот мајчин јазик. Во услови на тешка борба и страдања, по иницијатива на Главниот штаб, а по одлука на Околинскиот одбор, отворени се првите училишта во Дебарца и во Македонија и истите работеа со скромни материјални можности во текот на септември, октомври и ноември.

Културно-просветната дејност, која дотогаш се одвиваше преку разни форми, органи и организации, со отворањето на училиштата доби значајно нов квалитет. Училиштата станаа не само образовни туку и културно-политички центри за идејно-политичко и културно образование на масите.

Негираната и со векови присвојуваната култура на македонскиот народ конечно го најде вистинскиот пат и во вонредно тешки услови, кога претстоеја уште скоро две крвави воени години со непријателот, го започна својот слободарски развој по нови врвци. Народот практично почувствува дека борбата за слобода претставува и борба за свој јазик и своја национална култура. Радоста на луѓето во деновите кога се одржуваа првите часови на мајчин јазик е неизмерна.¹⁾ И денеска првите впечатоци се неизбришливи на оние што како ученици или родители присуствуваа на тој голем чин од реализација на програмските начела од Револуцијата. Токму затоа губењето на слободната територија, затварањето на училиштата ќе претставува голема загуба, но и едновременно полна мобилизација и целосно вклучување на народот од овој крај во борбата за конечно ослободување и повторно почувствување на слободата.

¹⁾ Огнено лице на Дебарца Караорманско, стр. 143 и 145, од С. Ристески и Т. Петрески.

На сите фактори-органите на народната власт, раководствата на Зоната и Главниот штаб — им беше јасно дека непријателот ќе преземе сè и поради политички цели а и заради ликвидација на ова многузначајно жариште на Револуцијата, за ликвидација на слободната територија. Затоа уште од првите денови на создавањето на слободната територија беа преземени многу работи за одбрана и активност, односно продолжување на Револуцијата во илегални услови. Имено, се презедоа мерки за формирање на така наречените реонски чети (непосредно раководени од селските или општинските народно ослободителни одбори) со задача да го штитат месното население при евентуално ненадејно навлегување на непријателот, во давање помош при снабдувањето на регуларните единици и за непосредно учество при одбрана на слободната територија, односно населбата-селото, бидејќи четите имаа локален карактер на воени единици. Исто така органите на власта и општествено-политичките организации на теренот преземаа мерки за обезбедување на скривниците, за скривање на воен и санитетски материјал, резерви на храна, живеалиштата на болните и ранетите при евентуално губење на слободната територија. И морално и политички се подготвуваа масите за да можат да прифатат една нова состојба, односно приспособување и активност во илегални услови на зголемен терор што обично е присутен во намерите и акциите на непријателот спрема месното население кое масовно е вклучено на страната на Револуцијата.

Од горното се гледа дека наспоредно со изградбата на институциите на народната власт, организирањето на општествено-политичкиот и државниот живот, се преземани мерки за поцелосно учество на населението од слободната територија за одбрана и работа во илегални услови. Видно е учеството на месното население непосредно и посредно во текот на октомври — ноември и почетокот на декември во битките (Кленоец, Јудово, Турје, Мраморец, Богун и др.²⁾), борбите против окупаторот (Германците и балистите³⁾). Жртвите што ги даваше месното население се забележителни, но едновременно истите обврзуваа на истрајност, решеност во продолжување на Револуцијата. Немаме намера подетално да го објаснуваме, документираме учеството на месното население во одбраната на територијата, но сакаме да потенцираме дека е тоа доста присутно, односно борците и месното население здружени со целосна готовност и решеност ја бранеа слободната територија.

Непријателот со големи сили презеде офанзива. Слободната територија се бранеше педа по педа, но од тактички, политички и воени обсири, како и надмоќноста на непријателот,

²⁾ 36. НОР. том VII кн. 2, д. к. 88. Извори за ОВР во Македонија ст. 56 и 57.

³⁾ Приврзеници на балистот Мефаил Шехо, од с. Завој — Кичевско.

таа се напушти од нашите воени единици. Првата македонско-косовска бригада по одлука на Главниот штаб од 5. 12 1943 година требаше да преземе марш и да се пробие на територијата на Егејска Македонија и опирајќи се врз планинските врвови на Кајмакчалан и Кожув своите дејства да ги насочи во јужна и централна Македонија.

Главниот штаб на Македонија со Првата македонско-косовска бригада на 5 односно 6. 12 1943 година го почна своето движење, откако со приличен успех му нанесе тешки загуби на непријателот во борбите кај Мрамор, од селото Слатино — Дебарца, како место определено за концентрирање на партизанските сили, па преку планината Галичица меѓу Преспанското и Охридското Езеро на 9 декември стигна во Герман — Егејска Македонија.⁴⁾

Општествено-политичката положба во Дебарца во декември и јануари по заминувањето на Бригадата

Заминувањето на Бригадата на долгиот пат во Егејска Македонија, кога се подготвуваше нов наплив на окупаторот на слободната територија, цела Дебарца го прими со тешка болка. Немаше човек што не можеше да претпостави што ја очекува Дебарца по крвавите борби кај Сливово, Турје и Мраморец. За своите жртви непријателот бараше прескапа цена. Бесот беше уште поголем зашто Бригадата се извлече од обрачот што се стегаше околу неа на слободната територија и тргна во нови походи.

Тешко е да се забележи сето она што го чувствуваше народот кон Бригадата и што значеше Бригадата за народот.

Ослободителното движење и покрај физичкото окупирање на Дебарца требаше да продолжи, само сега во нови, многу тешки услови. Непријателот не можеше да поверува дека врската меѓу народот и борците на Бригадата е толку силна и нераскинлива. Особено го збунуваше тој жилав отпор и траење по сите тегоби, по сите рани што му ги зададе на немоќното население. Народот не можеше да биде одвратен од патот по којшто чекореше заедно со единиците на НОВ зашто беше убеден дека неговиот светол ден се ближи.

Заедно со народот, којшто не можеше да го напушти своето огниште, по одлука на Главниот штаб во Дебарца останаа дел од партизанските сили, односно од партизанските одреди „Славеј“, „Копачка“ и „Малесија“. Од овие партизански единици на 17 декември 1943 година беше формиран одредот „Јане Сандански“ од 25 борци. Кон одредот беа приклучени раководителите и борците од командата на местото и позадинските општествено-

⁴⁾ Од Дебарца до Рогашка Слатина од Владо Иваноски стр. 41.

политички работници и тоа: Танаско Трајковски-Левски, Лазар Гиноски⁵⁾, Трајче Трајчески, Леон Настоски, Младен Богданоски, Трајче Зафировски (сите од Дебарца), Боце Ламбески — Ресенско, Јаким Спироски — Охрид, Ѓоко Тапанџија — Битола, Илија Топалоски — Мавроски, Ратка и Александар Крстески (партиски раководители — Прилепско)⁶⁾ и Ванчо Бурзески (партиски раководител — Штипско). Кон одредот се приклучија и 10 борци на чело со Климе Димитровски⁷⁾ кои поради ликвидацијата на заробените Германци во Врбјанската Планина не успеаја да се приклучат кон Бригадата во с. Слатино. Но по извесно време таа група на борци замина за Егејска Македонија.

За командант на Одредот беше определен Танаско Трајковски — Левски (од с. Сливово), а за комесар Јаким Синадиноски од Маврово.

Покрај Одредот, позадинските работници, раководителите на поранешната команда на местото, на теренот на Дебарца остана и англиската мисија (во близината на с. Црвена Вода).

Одредот „Јане Сандански“ својата база ја стационира на планината Славеј во близината на с. Лактиње со цел да обезбеди понесметано снабдување и врска со населените места во услови кога зимата беше доста тешка, а движењето доста отежнато.

Во согласност со сите фактори — политичките раководители и раководството на Одредот беше определена стратегијата и тактиката на дејствувањето на Одредот на теренот на Дебарца. Постоенето на Одредот во тешките услови на голем терор од страна на окупаторот во првите денови на повторната окупација на Дебарца имаше не само војничко туку многу повеќе морално значење во одржувањето на борбениот дух на месното население, во продолжувањето на континуираното дејствување на партизанската организација и на Народно-ослободителните одбори.

Во првите денови на повторната окупација на Дебарца настанува период на извесно ошамотување на сите фактори и сили на движењето. Тоа се доста тешки денови. Во првите денови Одредот има за задача целосно да се оформи, да се претстави пред месното население дека е присутен.

И на Одредот и на Народните одбори и партиското раководство прва и основна задача беше да обезбедат прибегнување и скривање на воениот материјал. На теренот на Караорман беа приспособени околу 39 магацини-скривници. Во с. Слатино требаше да биде скриено тешкото вооружување што го остави

⁵⁾ Непосредни учесници во формирањето на Одредот и видни раководители од Дебарца.

⁶⁾ Членови на Обласниот комитет — на КПМ — Битола и секретар на Околински комитет по заминување на Бригадата.

⁷⁾ Првоборец од Крушевско и преговарач за замена на заробените Германци со наши борци.

Бригадата, а која поради тешкиот пат и зимата не беше во можност да го носи со себе, во с. Песочан и на други места.⁸⁾ Исто така сите фактори се заложиле да се приберат и сместат на сигурни места ранетите и болните од Бригадата. Во Слатинската Планина беше направено импровизирано живеалиште на ранетите и болните што беа евакуирани од болницата во с. Слатино. И во други села беа прибрани ранети и болни, посебно кај фамилии што не беа експонирани, но секогаш беа со Движењето.

Посебна грижа претставуваше и обезбедувањето на непречената илегална работа на истакнатите раководители — Партијата, Органите на власта, Младината, а што беа предмет на посебно интересирање и рација од страна на окупаторот.

Одредот како воена сила сè до крајот на јануари 1944 година поради својата малобројност и поради големината на стационираните непријателски сили (Германци и балисти во Белчишта, Ботун, Арбиново, Лешани и др.), не можеше да дојде до поголем израз. Неговата функција во овој период беше повеќе мобилна: по групи Одредот поделен ги посетуваше селата — воспоставуваше врска со активистите и благодарение на тоа по снажниот удар од страна на окупаторот веќе кон крајот на јануари политичко-воената состојба во знатна мера е изменета, поволна е за движењето.

Околинскиот комитет и Комитетите на месните поверенства на Партијата во првите денови од повторната окупација на Дебарца имаа извонредно тешка и одговорна задача во правец Партијата организационо да се оспособи за работа во илегални услови, односно во решавањето на многубројните проблеми: одржување на моралниот и борбениот дух на месното население, грижа за настраданите фамилии, прибирање на оружјето, ранетите и др. Несомнено во тешките критични дни по одењето на Бригадата се јави кај поединци малодушност, откажување на задачите и сл. Партиските раководства делуваа брзо и ефикасно. Овде посебно е за одбележување извонредната улога и помош што ја даде новиот Околински комитет на чело со Александар Крстески — Јулски, преставниците на Обласниот комитет и Ратка Крстеска.

Декември 1943 година за повеќе села од Дебарца донесе трагична судбина. За она што се случуваше по навлегувањето на окупаторите во слободната територија не можат да се најдат зборови за опишување. Тоа беа денови на страшила и прозотии што ги чинеа германо-балистичките банди. Во Горна Дебарца вивнаа во пламен 280 куќи.⁹⁾ Турје, Мраморец и Сливово

⁸⁾ Изјави на Лазар Гиноски и Славе Попоски, парт. рак. од с. Слатино.

⁹⁾ Огнено лице на Дебарца Караорманска ст. 88 и 89 и лични сеќавања на учесници од НОБ: Владо Митрески, член на Околински комитет, Трајан Мицкојчин од с. Сливово, Круме Јовчески од с. Врбјани и Дончо Пауноски од с. Мраморец.

изгореа до темел. Врбјани и Ботун изгореа половично. Сè што имаше народот, сиромашните куќи, скромниот инвентар, живата стока ги изгуби во пламенот или беа однесени од балистичките банди (во ноември 1944 година кога се ослободуваше Зајас војниците од Шестата и Петнаесеттата бригада си ги распознаваа своите коњи, волови земени во тоа време).

Голема и тешка зима. Тешко збираната жетва изгоре заедно со никогаш ненаполнетите амбари (Дебарца е пасивен крај).

Во селата останаа да горат во нажештените огништа само старците и оние што решија со пркос да се противстават на разбеснетите колачи.

Великобугарската пропаганда во неколкуте села на источна Дебарца преку неколку свои експоненти — Димо Папазот од Кладник — Кическо, Киро Ристески¹⁰⁾ од с. Лешани, Климе Китески¹¹⁾ од Слатински Чифлик, Ванчо Недески, Милан Пејоски и Стојко Митрески од с. Мраморец, користејќи ги тешките искушенија низ кои минуваша борците и населението во деновите на навлегувањето на окупаторот, во извесна мера успеаја да создадат едно убедување дека единствен „заштитник“ се Бугарите и затоа треба да ги напуштат селата и да се приберат по бугарската граница со уверување дека во скоро време ќе се вратат и дека ќе ја добијат потребната помош за обнова на селата во колку дефинитивно раскинат во давање помош на партизанското движење, односно во колку ги посочат и ги предадат највидните активисти од Дебарца. Еден добар дел од месното население не го прихвати овој повик со задни намери. Останаа да ги бранат своите огништа. Окупаторот е крволочен, бесен. Во Мраморец на најсвиреп начин беа убиени Цветан Спасески, Ѓорѓија Симјаноски, Илија Наумоски, Темелко Стефаноски, Сидо Петрески, Трајче Костадиноски и др. Незаборавен и тежок е настанот кога една старица¹²⁾ во с. Мраморец, не напуштајќи го својот дом, со сè што има се брани, ги проколнува окупаторите. За одмазда повеќе од една десетина на окупаторот извршува блуд на изнемоштената старица и така злосторсувана умира со повик и проклетство и не се предава. Во Турје беа масакрирани Петре и Лазар Стојаноски (син и татко). Во Сливово прославениот илинденец што го бранеше своето огниште и заедно со активистите од селото падна изрешетан и злосторствуван со својата илинденска пушка — Каранфил Крстевски. И овде се вршат бездушни силувања на жените и девојките што можеа да се најдат да засенат над патот на гладните за крв.

¹⁰⁾ Непосреден раководител на контрашка група — осуден на смрт 1945 година.

¹¹⁾ Учесник во контрашка група — поврзан со Охридскиот кмет Коцарев — осуден на смрт 1945 година.

¹²⁾ Изјави на Симјан Сандански и Никола Ванчов — активисти од с. Мраморец.

Окупаторот со своите војници стационирани во с. Сливово, Арбиново, Ботун, Белчишта, Лешани организира рации и хајка по истакнатите активисти — партиски раководители и активисти на НОО.

Од ветувањето на „ослободителите“ Бугари нема ништо. Неколкуте издајници од с. Мраморец ги предадоа во рацете на Бугарите видните раководители од с. Сливово: Владо Митески, секретар на месното поверенство и член на Околинскиот комитет и Антон Велјаноски, активист-одборник. Измачувани, до граници на уништување, овие раководители со своето одлично држење и помагани со протестот на населението на граничните села, на крај беа ослободени. Нивното враќање на теренот на Горна Дебарца имаше извонредно позитивно значење. Партиската организација забрзано ја обновува својата дејност.

Населението од граничните збегови¹³⁾ се враќа во своите села, но тие се опустошени. Колективниот дух и сплотеноста на селаните од Дебарца е толку голем што е за почит. Селаните од неизгорените села притекнуваат на помош во правење на импровизирани појати покриени со слама и папрат. Преостаната стока се прибира и исхранува од неизгорените села. Партијата и селаните од неизгорените села прават сè да се прибере храна за оние што ја немаа.

Германската и балистичката машинерија не заборава да лови и на друга јадица. Се потпре во борбата против движењето на оние кои се покажаа малодушни или од класни позиции беа против Движењето. Германците со помош на великобугарската пропаганда успеаја да најдат неколку експоненти од неколку села, односно формираа контрашка воена групација (во германска облека и стационирана заедно со германските војници). За сега познати учесници во оваа контрашка групација биле: Димо Папазот од Кладник — Кическо, Величе Арсоски од Пладник — Кическо, Климе Китески од Слатински Чифлик, Кирко Ристески од Лешани и уште неколку од с. Велмеј кои по кратко престојување ја напуштија групата.

Германците и контрашката мала воена групација со цел да го застрашат месното население вршат насилства. Одделни познати активисти од заднината се предмет на мачења, уцена со голема сума на пари, затварање и сл. Свежи се примерите на такви тортури над активистите во селата Врбјани, Белчишта, Слатино, Арбиново и др. За одбележување е одличното држење пред класниот непријател и окупаторот на затворените и претепуваните активисти и селани. Со цел да се осветат за загубите кај Кленоец, Пресека и ликвидираниите заробеници, барајќи ги нивните поомртни останки, Германците својот бес го искажуваа спрема месното население во селата Сливово, Арбиново, Врб-

¹³⁾ Големобугарската пропаганда беше доста јака и под притисок на околностите селаните се засолнаа до бугарската граница.

јани со претепување на поединци пред целото селско население затворено во црквите. Се одеше дури дотаму што и мртвите од пресните гробови во соодветните села беа откопувани, развлекувани, а меѓу кои имаше и борци кои паднаа во битката на Кленоец, а со тоа уште еднаш донесуваа бол на фамилиите чии мртви беа масакрирани. За одбележување е исто така и печовечкиот однос, крајно суровите постапки, мачења на тогашниот претседател на Околинскиот народен одбор Антим Попоски и секретарот на поверенството и партијата од Слатинска општина, Милан Мојсоски. Држењето на овие активисти и на некои други како нив дадоа голем придонес за решеноста и издржливоста на останатите активисти и борци и месното население во понатамошната борба против окупаторот.

Во овој период Дебарца го полагаше најтешкиот испит од својата понова историја. Иако ги издржа сите можни безобзирности што можеше да ги замисли и да ги оствари окупаторот во трое спрег (Германци, Бугари и Балисти), иако минуваше низ сопствени слабости, Дебарца не падна на колена. Луѓето не губеа здив и покрај тоа што загубија сè што можеше да се загуби.

Општествено-политичката положба во Дебарца до враќањето на Бригадата, односно февруари—мај 1944 година

Дебарца, заради тешките врски, прекини и притисоци, беше нешто сама за себе. И покрај сето тоа Околинскиот комитет, Основните партиски организации, Партиските раководители и другите активисти успеаја не само да го одржат духот на борбеноста и решеноста за продолжување на Револуцијата, недозволувајќи провали, дезорганизација и обезглавување, туку напротив во овој период направија максимални напори за престројување на сите сили и како резултат на тоа се постигнати значајни резултати. Партиската организација и покрај незапамтените степи, прогони на активистите успеа да се консолидира во јака партиска организација и голем број на активисти. Седиштето на Комитетот кое е во текот на декември—јануари во с. Мешеништа¹⁴⁾ главна врска на релацијата Струга—Охрид—Дебарца) овозможи несметано раководење со партиските организации на теренот од Дебарца, односно таквото лоцирање на Комитетот ја обезбеди врската меѓу Струга и Охрид со Обласниот комитет — Битола. Комитетот во една релативно поповолна положба можеше да развие широка политичко-пропагандна работа, снабдување на Одредот и сл.

¹⁴⁾ Сандре Стрезоски, Боце Ламбески и Ристо Групче (од Охрид) се главни на Покретот на релација Дебарца—Струга—Охрид—Битола.

Во текот на февруари 1944 година беше целосно возобновена работата, на сите поранешни партиски организации. Сите комунисти на еден или друг начин беа информирани за положбата што настана и воопшто за положбата на покретот во Македонија, движењето на Бригадата и др. Овој период навреме е исто така искористен за идејно-политичкото издигнување на членството, а посебно за прифаќање во Партијата на ново членство. Посебен предмет на активност и настојување беше организирање на селската и средношколската младина, односно формирање на скоевски организации и реактивирање на младинските раководства — НОМС.

Како резултат на зголемената активност, на партиските раководства и самите основни организации во периодот февруари — март 1944 година се изврши целосна реорганизација и обновување на основните организации. Извесен број на колебливи членови и активисти беа исклучени од организацијата, односно НОО и Скоевската организација. За членови на КП и СКОЈ беа примени оние активисти кои успешно ги совладаа поставените задачи во текот на декември 1943 и јануари 1944 година. Како резултат на тоа беа формирани нови партиски организации во селата: Оздолени, Песочан, Мраморец, Злести, а во Велмеј и Слатино се возобновија со нови членови.¹⁵⁾ Активноста на партиските организации сред широките маси, во соработка со групите од Одредот што ги посетуваа во текот на овој период на време селата, придонесоа повторно да се ангажира целосно населението на страната на Движењето (со мал исклучок во селата Мраморец, Велмеј и др.).

Како резултат на зголемената активност на партиската организација во текот на февруари 1944 година во повеќе села од Дебарца беа формирани скоевски организации. Посебно е за одбележување активноста на работникот Ѓоргија Тапанџија од Битола и 14 средношколски младинци од Дебарца што работеа од заднината, кои беа активни во скоевската организација при гимназискиот интернат во Охрид. Скоевската организација на широк фронт учествуваше во прифаќањето на младината и нејзиното ангажирање во акциите: плетење на чорапи, прибирање на храна и останато оружје и др. Идејно-политичкото образование на младите беше посебна грижа како на Партијата така и на Скоевската организација. Активноста на Младинската организација беше до таа мера присутна што во повеќе села — Врбјани, Белчишта, Велмеј, Слатино и др. се одржуваат културно-забавни вечери на кои покрај забавниот дел на програмата имаше и програма со политичка содржина.

Со непосредна ангажираност на Околискиот комитет, Раководството на Одредот и Партиските организации по селата повторно се активира работата на НОО. Еден дел од поранеш-

¹⁵⁾ Изјави на првоборци: Божин Костоски и Владо Митески.

ните членови на НОО (мал е бројот од неколку села) се заменети со нови поактивни членови. Во текот на март 1944 година извршено е скоро целосно возобновување на сите илегални НОО. Скоро во секое село избрани се нови илегални НОО од по 5 члена. Новите одбори во повеќето села работат како легални органи на власта — решаваат проблеми од меѓусебните односи на луѓето, се грижат за снабдување на месното население, целосно го евидентираат насобраното ново оружје, вршат непосредно агитационо-политичко влијание и подготовки за помасовно вклучување во Движењето и за што посpremно прифаќање на Бригадата. Ваквата активност на Народните одбори беше позната на секој човек од овој крај. Непријателот војнички и како власт помогнат од Албанците-балисти стационирани во неколку пунктови: Сливово, Ботун, Белчишта, Лешани не можеше да преземе некоја особена активност за спречување на работата на НОО и воопшто на другите организации на Движењето. Неколкуте издајници (порано споменати) и самите не беа во состојба нешто поособено да сторат, бидејќи беше монолитно единството на народот и секоја рација на окупаторот насочена против активистите и месното население токму поради тоа единство завршуваше без успех. Во прилог на тоа говори големата рација организирана од Германци и балисти во крајот на февруари и почетокот на март 1944 година. Селаните масовно се прибираа во селските училишта и цркви под оправдување дека бараат оружје од нив, вршат безпримерни насилства почнувајќи од децата, а завршувајќи со старците. Немаше пример на предавства. Тешкотиите се издржаа и непријателот мораше да престане во своите понатамошни настојувања да издејствува предавство.

Непријателот не смееше да остане мирен и покрај сето она што го презеде. Борбата мораше да продолжи на сите фронтови. И Одредот одреден во групи и останатите организации на Движењето доаѓаа до израз. Како резултат на сите активности беше целосно парализирана и во друг правец насочена активност на германските сили. Целосно успеа работата, односно прифаќањето на соработката со Русите ангажирани во германската војска. Преку нив акциите на Германците беа во спротивен правец насочени. Како резултат на ваквата активност поголемиот дел од Русите-германски војници се вклучија во Одредот, односно покасно со доаѓањето на Бригадата.

Одредот „Јане Сандански“ во крајот на февруари, откако целосно беше консолидирана работата на заднинските органи и организации, отпочна со поголема активност со почеста посета на селата, а презеде неколку акции за отежнување на сообраќајот. Одредот и војнички и политички беше доста подготвен за поголеми акции. По искажувањето на Танаско Трајкоски — Левски, командант на Одредот, Лазо Гиноски, Трајче Трај-

чески, Јаким Спироски и други Одредот имал план и намера за организирање и изведување поголеми акции. Поради извесни несогласувања помеѓу раководствата на Зоната и одделни личности од партиското раководство и Одредот во текот на февруари 1944 година не дојде до поголеми акции на Одредот.

Активностите на Одредот и воопшто на партиската организација и НОО ќе станат далеку позабележителни на теренот откако во февруари една партизанска група од 20 борци на чело со командирот Павле Брајовиќ, Вуко Турковиќ и Стојмир Стојаноски¹⁶⁾ (од с. Песочани, водач на групата), која во февруарскиот поход била отсечена од главнината и за да не падне во рацете на непријателот со тешка мака и постојани борби при голема зима доаѓа на теренот на Дебарца. Иако непријателот ги имаше повеќе од селата блокирано со цел да се прекине врската со Одредот, Турјанци, Сливци, Врбјанци, Годивци, Песочанци и други ги прифатија борците, им помогнаа да се одморат, да се нахранат, да се излечат од тешките рани и замрзнатите нозе. Доаѓањето на оваа група значеше уште еден нов поттик, нова верба и решеност да се истрае докрај наспроти големите тортури вршени од страна на Германците и издајничката контрашпка група. Народот од Дебарца, како и порано, а особено сега уверено и смело гледа, чекори и се вклучува во борбата за конечно ослободување.

Окупаторите започна да ги зафаќа страв и покрај тоа што се уште ја држеа територијата под своја окупација. Чувствуваа дека се растоварени на несигурна и опасна почва. Насекаде беше присутен борбениот дух на славејпланинските и караорманските ветрови, насекаде ги разнесуваа партизанските песни. До таа мера беше присутно единството и акцијата на борците и народот што германските патроли по селата од Дебарца веќе не се впуштаа во барање на „шумкарите-партизани“, дури некои од нив иако знаеја дека во самите села има активисти или партизански патроли. Не ретки примери имаше кога молеа да не бидат напаѓани. Во овој период од месните активисти или од партизанските патроли навреме беа напаѓани истурените германски групи-патроли. Веќе во крајот на март 1944 година окупаторот и домашните издајници ги зафати таков страв што престанаа со репресалиите.

Партизанската група со Павле Брајовиќ по 20 дена престој во Дебарца се врати во Грција. Активноста на Одредот, кој од ден на ден се наголемуваше со нови борци од Дебарца, Охрид и Струга, е позабележителна.

Одредот и останатите раководства на Партијата и НОО дејствуваа во две насоки. Имено целосно парализирање на окупаторот и неговата власт и подготовка на сите расположливи сили за пречек на Бригадата и масовно вклучување во борбата

¹⁶⁾ Првоборец од с. Песочан, знаменосец на Првата бригада.

за повторно истерување на окупаторот од Дебарца. Резултатите на овој план се доста видни. По успешната извршена борбена мисија во Егејска Македонија и на територија под бугарска окупација Првата македонско-косовска бригада се упати кон местото на своето раѓање — Дебарца која беше подготвена за повторниот пречек на Бригадата. Народот не им се предаде на маките и страдањата. Организациите создадоа поволни услови за нови масовни акции против окупаторот. Силен одзив и радост претставуваше големиот успех што го постигна Бригадата на враќање на 28, 29 и 30 април кај селото Завој¹⁷⁾ (непријателот има 40 мртви и доста ранети); кај местото Беливојца¹⁸⁾ — с. Велмеј (непријателот има 100 жртви и 18 заробени — званичното бугарско соопштение наведува 66 жртви); кај Слатински Чифлик непосреден судир со балистите на Џемаил; кај местото Осеки — разбиена е германската кмора итн. Бригадата е присутна, народот е со неа. Непријателот презема офанзива — нови палежи — изгореа селата Лактиње, Црвена Вода, Ботун, но народот е подготвен за нови жртви и заедно со Бригадата, Одредот, со новите борци да ја продолжи борбата за конечно ослободување.

¹⁷⁾ Од Дебарца до Рогошка Статина од Владо Иваноски ст. 77—82.

¹⁸⁾ Извештај на Цветко Узуноски до Крсто Црвенкоски — Историски музеј, Охрид.